

Тајна Београдске цркве у Истанбулу

О београдским Србима који су по паду Београда 1521. исељени у Цариград писали су ретки истраживачи, да би с временом сећање на њих скоро ишчезло. Утолико већу пажњу завређује научни рад **Владимира Божиновића** представљен на недавном веб-симпозијуму византолога „**Ниш и Византија**“. Истраживање које је овај млади историчар уметности тада представио враћа у јавни простор готово заборављена питања о српском наслеђу у Истанбулу, а међу њима и питање **једине српске цркве у турској престоници подигнуте 1523. године, на чијем месту данас стоји грчка Црква Богородице Белградкапи.**

Следеће године навршава се петсто година од пада Београда под османску власт. Одмах пошто је 29. августа 1521. султан Сулејман, касније назван „Величанствени“, у победничкој поворци ушао у Београд, наредио је да се православна црква у Доњем граду, Саборна црква посвећена Успењу Богородичином, претвори у џамију, а да се београдски Срби раселе.

Владимир Божиновић, докторанд Универзитета у Истанбулу

Срби одведени из Београда насељени су у Цариграду и околини. „По свему судећи, султан Сулејман је део становника Београда населио на две локације“, каже за РТС Владимир Божиновић, докторанд Универзитета у Истанбулу.

„Једна група живела је унутар градских зидина у махали код Београдске капије (Belgradkapı mahallesi), у данашњој општини Фатих (Fatih), а друга далеко ван старог града у Београдској шуми код места Бахчекој (Bahçeköy), у данашњој истанбулској општини Сарујер (Sarıyer)“, наводи Божиновић.

Београдска шума

У Истанбулу и данас постоји топоним **Београдска шума (Belgrad Ormanı)**.

У њој је некада постојало **Београдско село**, основано пошто се део досељених Срба након пада Београда овде населио.

„Они су без сумње радили на одржавању чистоће бране и највећег језера са пијаћом водом познатог као Büyük Bent. Вода се одавде, као и из других језера која и данас постоје у Београдској шуми, аквадуктима доводила до старог града. Београдско село се помиње у бројним османским документима, а сасвим је порушено крајем 19. века због појаве заразе која је претила да се путем воде из језера пренесе на читав град.

Од овог села једино је остала руина његове цркве обрасла у шумско растиње која највероватније потиче из првих деценија 19. века“, објашњава Божиновић.

Стојан Новаковић

Стојан Новаковић, који је у два наврата боравио у дипломатској служби у Цариграду, описао је у једном тексту тада још постојеће Београдско село: „Одлазили смо више пута у то село Београд, у истог имена шуму и на затоне. Изван села налази се црквица с гробљем, у шуми, која се наставља одмах иза онога пропланка на коме је сазидано село. Осим истог имена, ништа друго данас не опомиње на порекло и на постање овога села. Ни у цркви и њеним књигама, иконама и утварима, ни на гробљу нема никаква знака који би опомињао на те прве досељенике. Све је пропало и утопило се у овамошњој православној народности – грчкој“, бележи Новаковић.

Београдске реликвије

Стојан Новаковић је за време боравка у Истанбулу истраживао трагове старих Београђана, и своје налазе описао у тексту ***Насеља Београђана од 1521. године у Цариграду***, објављеном 1899. године. Нарочито се интересовао шта се догодило с реликвијама које су Београђани 1521. понели са собом у Цариград.

На основу записа **Илариона Руварца**, Новаковић наводи да су међу њима биле **мошти Свете Петке**, светитељке из 11. века родом из околине Цариграда, затим **мошти Свете Теофаније**, прве супруге византијског цара Лава VI Мудрог, **рука Свете Варваре**, светитељке из 4. века, као и једна велика, позлаћена и посребрењена **икона Богородице која је сматрана чудотворном и била једна од највећих београдских светиња**.

Ову београдску чудотворну икону помиње архиепископ Данило II у Житију **краљице Јелене (Анжујске)**. Описујући посету **српске краљице Симониде**, супруге **краља Милутина**, својој јетрви Катилини Арпад, угарској принцези и супрузи **краља Драгутина**, Данило наводи да се Симонида 1315. године у „славном и сјајном граду званом Београд српски, који стајаше на обали реке Дунава и Саве... у саборној цркви митрополитској поклонише са умиљењем чудотворној икони пресвете Богородице“. Порекло ове иконе није познато, али се претпоставља да је реч о истој икони која се у записима о Београду помиње још 1073. године. Године 1521. с Београђанима и она је кренула пут Цариграда.

Део Београђана се тада у Цариграду населио у махали код Београдске капије која је понела назив **Београдска махала**, и ускоро добили дозволу да ту саграде своју цркву у којој ће похранити неке од реликвија које су понели из Београда.

Београдска капија на Теодосијевим зидинама у Истанбулу

На основу усменог предања, ове догађаје детаљније описују хроничари Истанбула тек у 19. веку, као што је познато из дела Александра Паспатеса и Скарлатоса Византиоса, скреће пажњу Владимир Божиновић, али се црква код Београдске капије помиње и у неколико ранијих извора. Између осталих, сведочанства о њеном постојању оставили су следећи путописци – Трифун Коробеиников (1583), Патеракис (1604), Смит (1669) и Ховханесјан (18. век).

Београдска црква

На месту где су Срби расељени из Београда подигли своју цркву, у данашњем Истанбулу на адреси Наси Намза Мектеби Сокак 61, Yedikule, сада се налази мала грчка црква која носи назив по београдској Богородици, *Panagia tou Veligradiou*, или *Theotokos Belgradkari*.

Ова црква, опасана дебелим зидовима, подигнута је око 1837. године, каже Божиновић. „О томе сведочи натпис на каменој плочи која је узидана у њену јужну фасаду. Архитекта цркве био је Хаџи Николас Мирасан, који је подигао и друге цркве из овог периода у Цариграду. Он се потписао на каменој плочи која је узидана у источни зид објекта. Поред њега своје потписе на фасадама цркве оставили су и други мајстори као што су: Костас, Димитриј Жупан и Силјан из села Врбен код града Дебра у Македонији. Овај последњи је исклесао приказ крста на јужној фасади цркве. На дну камене плоче оставио је и веома занимљив ћирилични натпис који гласи: 'Крст у камену исклесао је мајстор Силјан из села Врбен фебруара 1837. године'.“

Поглед са улице на Цркву Богородице Београдске

Како је изгледала ранија црква на овом месту није познато, напомиње Божиновић. „Судећи по остацима декоративне камене пластике, на овом месту се налазила знатно старија византијска црква. Није искључено да је она првобитно била подигнута у оквиру манастирског комплекса који је касније опустео, будући да су се у време Византије на самом ободу града и уз његове зидине углавном налазили манастирски комплекси. Постоје претпоставке да је на овом месту подигнута сасвим нова грађевина 1523. године, али је већа вероватноћа да је том приликом само обновљена старија ромејска црква. У јужном делу дворишта садашње цркве постоје остаци урушене агијазме, својеврсне структуре са светом водом, која је највероватније обновљена у 19. веку, а могла би да буде и знатно старијег датума“.

Тајна београдске иконе

Стојан Новаковић је био први који је ову цркву истраживао, поред осталог и у нади да ће у њој затећи нешто од београдских реликвија које су овде доспеле 1521. године, можда и ону чудотворну београдску икону. У поменутом напису из 1899. он описује „**Београдску цркву у Белиград махали**“, како је назива, и каже: „У њој пада у очи богатство у иконама и њиховом сребрном накиту. Лева престолна икона Богородичина је веома окићена сребром и многим поклонима у ситним ручицама, главама и сличицама од кована сребра.“

Да ли је икона коју Новаковић описује она **чудотворна београдска икона која је красила Успенску цркву у београдском Доњем граду и коју су Београђани донели у Цариград 1521. године?**

Новаковић наводи шта су му грчки свештеници рекли. „Од свих светиња што су их, по свима сведоџбама, донели овамо Београђани од 1521. године, свештеници сада показују на темплу само четири престоње иконе, за које постоји предање да су донете из Београда. Лако се, на први поглед, видело да су иконе старинске; дрво на дну већ изгледа истрошено од старине. На престолној икони до левих врата има озго српско-словенски натпис 'Свети Никола'... По дну слике је текао златан запис у једној врсти, у коме смо могли распознати поједина на слова, али никаква се реч не могла саставити. Икона је, ради понављања, сувише премазивана лаком, те се стога слова не могаху распознати. На икони је свети Никола, а око њега су као оквир различите слике. Испод последње с десна чита се као завршетак натписа ЗМЗ, тј. 7047 (1539). Ако смо ми тачно прочитали записани број, онда је икона заиста стара и заиста српска. Може бити да је тада црква зидана, па да је на готовој из Београда донетој икони онај запис по дну иконе додан“.

Црква Богородице Београдске, детаљ

Услед бурних догађаја у Турској и на Балкану, након Новаковића деценијама се нико није подухватио детаљнијег изучавања Београдске цркве у Белиград махали нити покушао да идентификује могуће старе београдске иконе.

Чудотворни синцири

Између два светска рата београдске новине су у неколико наврата писале о „Београдској цркви“ у Цариграду. Новинар Ђорђе Букилица је ову цркву посетио, и у *Времени* објавио неколико текстова о њој и у њима навео неколико занимљивих предања које је чуо у Истанбулу.

Тако је 1932. године *Време* писало да је ова црква пре Првог светског рата била популарна међу истанбулским Србима и Грцима, али и међу Турцима, и то у првом реду због тзв. чудотворних синцира који су се у њој чували. О тим гвозденим ланцима новинар доноси сведочанство извесног Паскала Димитријевића, старијег Србина који је држао пекарску радњу у Београдској махали.

„Некада су у цркви чували једне синцире од гвожђа, који су однекуд били благословени, и лечили су лудак свих вера, како који стигне“, причао је Паскал Димитријевић Ђорђу Букилицу. „Лепо их ставе под врата, вежу лудака, и тако везаног оставе по било ком времену три, четири дана. Он после оздрави. Лудак много виче и кука, али не помаже. Синцире не може да скине. А после га нађу мирног. Излечи се човек заувек“.

Наши у Турској

**ЧУДОТВОРНИ СИНЦИРИ У ЦАРИГРАДСКОЈ
„БЕОГРАДСКОЈ ЦРКВИ“, СИНЦИРИ КОЈИ СУ ЛЕЧИЛИ
„ЛУДАКЕ СВИХ ВЕРА“**

Дон се стари насељеници, Срби, не сматрају више Србима, једно новије српско насеље чува још увек националну част

Цариград, 20 фебруара. — Маса старих српских насељеника, који су раније били концентrirани око Цариграда, сада се милом, или силном, расељавља по унутрашњости Турске. Већи део до сада насељених Срба у пределу Босфора попуњава се у унутрашњост Мале Азије, већином због трајног мирог после Цариградске војне губи владавине, а све више се фаворизује унутрашњост, где има и више могућности за здраву. Самим тим, ускопо ће у Цариграду остати врло мало сељана на старом српском насељу.

КАКО СУ СЕ СРБИ НАСЕЉАВАЛИ У ТУРСКОЈ?

Насељаване Срба по Турској последњих је једне старе турске политичке расељавала «незгодних» хришћана су махом изгнаништа. Још султани Сулејман Велики виче је 1521 године да расељавља Србе, поглавно на талашњег Београда. То је најбољи знак да су Срби делили на разне начине отпора Турцима чак и за троне робовања, и то не само по сели-

Унутрашњост цркве «Рождество Богородице» у београдској махали, у Језикузе

оправљена је у неколико извола. а последња већа оправка извршена је 1837 године, о чему има и једна забелешка више стогодишња која важе у цркви. Натпис је утесан у једну плочу, а колосал је старославенским језиком. 1895 и 1908 било су неке мале оправке, али је тек 1931 године дошла до дефинитивног оправљања, али је црква добила и новонад извесног старог, трешног.

Оно што је ту цркви некада највише чинило популарном, то су заувек чудотворни синцири. Ова синцири данас више не постоје.

Стари Паскал Димитријевић, Србин, који је насељен у овој Београдској махали већ преко 40 година, а налази се са станом и својом пекарницом у Салари махали, 55 минута ходи од цркве, причао ми је занимљиве ствари о тим чудотворним синцирима:

— Некада су у цркви чували једне синцире од гвожђа, који су од некуда били благословени, и лечили су лудак свих вера, како који сти-

Чланак из листа „Време“ објављен 1932. године

Због ових чудотворних ланаца црква се била надалеко прочула, пише *Време*, па су „под те синцире да нађу спаса“ у њу долазили не само локални Грци, Турци и Срби већ и невољници чак из Персије и Египта. Међутим, неко је ове синцире украо, и отада је црква, коју су дотле највише чували управо Турци, изгубила на важности. Уследило је још неколико похара у којима су лопови крали драгоцености из цркве.

Новинар *Времена*, описујући цркву, наводи и да се верује да су две велике олтарске иконе, „Свети Никола“, о којој је говорио и Новаковић, али и „Христова икона“, донете из Београда 1521. године. Уз његов чланак објављене су и прве фотографије ове цркве и њеног иконостаса.

Истанбулски погром

Трагом предања и записа, желећи да сазна да ли је нека од икона које је Новаковић видео у Београдској цркви од оних коју су Срби 1521. године понели из Београда, а нарочито да ли је једна од њих и она култна београдска икона Богородице, у Истанбул се 1953. године запутио Александар Дероко.

„Икона је била смештена у цркви Богородице, која и данас постоји (мада новија – президана) и зове се Теотокос Белиградиу – Београдска Богородица“, писао је Дероко. „Стојан Новаковић је видео ту икону (и остале уз њу). Данас се на иконостасу налазе три велике иконе. Две 'престоне' и још икона Светог Николе. Једино ова последња има српски натпис 'Св. Никола', а доле је од другог реда остала само половина, и то сасвим тешко читљива. На крају је година 'ЗМЗ', што значи 1539. И стил икона слагао би се са овим временом. Он је на све три иконе исти, а ова икона Богородице свакако да није она коју Данило помиње да је била у Београду у почетку 14. века. Ипак, све ово је значајно и требало би боље проучити и расветлити“, бележи Дероко.

Фотографија иконостаса објављена у листу „Време“

Међутим, није било времена за боље проучавање и расветљавање тајни које је ова црква скривала.

Две године по Дероковој посети, током Кипарске кризе, 6. и 7. септембра 1955. године десио се тзв. **Истанбулски погром**. У Истанбулу су тада демолиране грчке радње, школе, куће и други објекти, поред осталог и 73 грчке цркве. Међу њима је била и Београдска црква. У подметнутом пожару црква је спаљена, а иконостас са старим иконама које су описали Новаковић и Дероко је – изгорео.

Да ли је нешто из цркве ипак сачувано?

„Поред јужног улаза у цркву постоје и два фрагмента камених стубова који би могли да припадају првобитној грађевини на овом локалитету“, претпоставља Владимир Божиновић, а на питање постоји ли могућност и да је нека од београдских икона коју су Срби донели у Истанбул 1521. године ипак избегла уништење, Божиновић каже да „Новаковић и Дероко помињу иконе из цркве чији је ентеријер, нажалост, сасвим изгорео у подметнутом пожару 1955. године. Будући да је на њима била сигнирана 1539. година, те иконе су највероватније красиле иконостас старије цркве, која је порушена почетком 19. века. Све данашње иконе потичу из времена обнове, односно из друге половине 20. века, осим једне врло потамнеле иконе са житијем светитеља у припрати цркве која би могла да буде старија...“, наглашава Божиновић.

Па ипак, можда је ипак прерано да се стави тачка на причу о Београдској цркви у Истанбулу.